

עבודת משטרה בשבתות על ידי גויים

הרב רמי רחמים ברכיהו

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. ואין עושים דברים הללו על ידי נוכרים
- ג. שיטת הרמ"א
- ד. העסקת גויים במערכות הצלה וביטחון
- ה. חילול שבת משום פיקוח נפש באופן שגרתית
- ו. שבת דחוויה או הותרה מפני פיקוח נפש
- ז. חולה לפנינו
- ח. פיקוח נפש של ציבור
- ט. יסוד עבודת המשטרה בהלכה
- י. הלכות מדינה
- יא. חכמי ישראל או ישראל גדולים?
- יב. פעולות משטרה שאינן קשורות להצלה עצמה
- יג. נהג גוי בניידות משטרה
- יד. לסיכום

א. פתיחה

שאלה: לא מעט פעמים אנו שומעים קולות מכיוונים שונים האומרים שעבודה בשבת במסגרת המשטרה היא חילול שבת. אמנם למדנו בבית המדרש 'מאמינים במשטרה' כיצד יכול שוטר לעשות את עבודתו נאמנה גם בשבת מבלי לחלל שבת,

אולם אין ספק שאנו נתקלים בבעיות הלכתיות רבות וקשות. על כן עולה השאלה, האם יהיה נכון דווקא שבמדינה יהודית שוטרים יהודים ינחו בשבת כדרישת התורה, ואת עבודת המשטרה ביום זה יעשו גויים?

תשובה: הצעה מעין זו הועלתה מיד עם הקמת מדינת ישראל על רקע דבריו של פרופסור ישעיהו ליבוביץ' (מאמר "השבת במדינה כבעיה דתית" בתוך קובץ "יהדות עם יהודי ומדינת ישראל"), שטען כי על פי הלכות שבת המוכרות לנו מספרי ההלכה, לא ניתן לקיים מערכות לאומיות במדינת ישראל, שהרי הלכות אלה עוצבו ונכתבו במציאות שבה חיו היהודים בגלות, מעורבים בין האומות, ואין בהלכות אלה מענה הלכתי לאתגרים שמדינת ישראל מתמודדת איתם במערכות החיים השונות.

כדוגמה הביא פרופסור ליבוביץ' את המושג ההלכתי "גוי של שבת". בגלות, כשעם ישראל היה מעורב בין הגויים, פתרו שאלות רבות של שבת על ידי שימוש בגוי, אך במציאות החדשה שנוצרה עם הקמת מדינת ישראל, לא ניתן להסתמך עוד על גויים בהפעלת מערכות חיוניות בשבת, וזאת משתי סיבות: סיבה טכנית - אי אפשר להשתמש בגויים רבים כל כך בשבת; וסיבה מהותית - הניסיון לפתור את בעיית השבת במדינת ישראל בעזרת גוי של שבת, יתקבל על ידי הציבור, ובפרט על ידי הנוער, כהוכחה לקשר בין התורה ובין הגלותיות. דבר זה ייצור חוסר אמון בתורה בכלל ובעולם ההלכה בפרט.

על עמדה זו הגיב הרב משה צבי נריה במאמר ארוך (קונטרס הלכות שבת והליכות מדינה), וכתב שאמנם מדינת ישראל מאתגרת את עולם ההלכה, אולם גם עם אתגרים אלה נתמודד על פי עקרונות ההלכה הידועים והמוכרים. לכן, אם יש צורך, נשתמש גם בגוי של שבת ואין להיבהל מהרעיון של הפעלת מערכות חיוניות במדינת ישראל על ידי גויים: "הגויים כולם, בני נח, מוכרים כאזרחים רצויים לא רק בעולמו הרחב של הקב"ה אלא גם בארצו הנבחרת, בארץ הקודש". על פי הרב נריה, ניתן להשתמש בגוי של שבת גם במערכות הביטחון של מדינת ישראל, כמו משטרת ישראל. ידוע כי במשטרת ישראל עובדים אלפי גויים ולכאורה הם יכולים לאייש את משימות השיטור בהצלחה רבה גם בשבתות.

ב. ואין עושים דברים הללו על ידי נכרים

עם זאת, דווקא בנושאים של ביטחון והצלה מצאנו שגם בהלכה שעוצבה ונכתבה בגלות, נפסק באופן חד-משמעי שאין להסתמך בעניינים אלה על גויים. ברייתא מפורשת היא (יומא פד, ב): "ואין עושין דברים הללו לא על ידי נכרים ולא על ידי קטנים אלא על ידי גדולי ישראל. ואין אומרים לעשות דברים הללו לא על ידי נשים¹ ולא על ידי כותים מפני שמצטרפים לדעת אחרת" (גרסת הרי"ף), וכתבו התוספות (שם): "אפילו היכא דאפשר בנכרי, מצוה בישראל, שמא יתעצל הנכרי ולא יעשה ויבא לידי סכנה". הרא"ש (שם פרק ח סימן יד) הסכים שמצווה בישראל אף כשאפשר בנכרי, אך נימק נימוק אחר: "חיישינן זימנין דליתנייהו ואתי לאהדורי בתרייהו", וכך כתב גם הר"ן (על הרי"ף שם):

אין עושין אותן כלל ואפילו באקראי בעלמא שמא יאמרו הבאים בקושי התיירו פקוח נפש ואין מתירין אותו לכתחילה על ידי המחוייבים במצות שמא יבא הדבר שכשלא ימצאו עובדי כוכבים וקטנים לא ירצו לחלל את השבת על ידי גדולי ישראל, לפיכך אף על פי שחולה שאין בו סכנה אומר לעובד כוכבים ועושה, כאן אין עושין על ידו מפני סכנה.

על פי שיטה זו החשש אינו עצלותו של הגוי, אלא מצד הרואים העלולים לחשוב שההיתר לחלל שבת בעבור פיקוח נפש הוא היתר דחוק, מחשבה העלולה לגרום

¹ נראה שאין הכוונה לנשים במובן המגדרי, שהרי כידוע נשים עוסקות גם ברפואה, אלא הכוונה לכל מי שעשוי להתרשל בטיפול בחולה מסיבות שונות. ועיין בקצות השלחן (סימן קלה בדי השלחן ס"ק ט) שכתב שכל המוטל על אישה לעשות בעבור חולה שיש בו סכנה, כמו אחות בבית החולים, אין חשש שמא תתעצל. כך כתב גם הרב יהושע נויבירט זצ"ל (הלכה ורפואה כרך ב עמ' קצט): "בזמננו שרוב עבודות לצורך פיקוח נפש במשך השבוע נעשות על ידי אחיות בבתי חולים, יש לומר שאין החשש של שמא יתעצלו, כי הרי הן נכנסו במיוחד לעול הזה של הצלת נפשות החולים". בפרט לעניין חכמה הבאה ליילד, שהיא אומנות המסורה לנשים והן בקיאות בה יותר מהאנשים.

לתקלה חמורה בעתיד, הן חשש לטיפול לקוי בחולה בשבת הן חשש שהחולה יסתכן אם לא יימצא גוי בסביבה.

יתרה מזאת, הרמב"ם (הלכות שבת ב, ג) פסק: "כשעושים דברים האלו אין עושין אותן לא על ידי גוים ולא על ידי קטנים... כדי שלא תהא שבת קלה בעיניהם, אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם". לדעת הרמב"ם החשש הוא פגיעה בכבודה של השבת ולכן ראוי שדברים אלה ייעשו דווקא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם (מגיד משנה שם)².

המסקנה העולה מעמדת הראשונים הללו היא שאף אם יזדמן גוי שיחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה, אין לתת לו לעסוק בכך, ועל אחת כמה וכמה שאין היתר מלכתחילה למסור ביד הגוי את נושא פיקוח הנפש בשבת. כך פסק להלכה ולמעשה גם השולחן ערוך (או"ח שכח, יב): "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלין שלא לעשות על ידי עכו"ם... אלא על ידי ישראלים גדולים ובני דעת".

ג. שיטת הרמ"א

אולם הרמ"א רוח אחרת עמו, ובהגותו על השולחן ערוך (שם) כתב: "ואם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי בלא איחור כלל, עושין על ידי אינו יהודי, וכן נוהגים; אבל במקום דיש לחוש שיתעצל האינו יהודי, אין לעשות על ידי אינו יהודי".

הרמ"א הסתמך על כמה מראשוני אשכנז שחלקו על העמדה ההלכתית שהובאה לעיל, וסברו שבמקרים מסוימים יש לתת לגוי לעסוק בפיקוח נפש. כך כתב בספר היראים (סימן תב): "וכי לא מהדרינן בתר עובד כוכבים כגון דאיכא ספק נפשות בהמתנתו, אבל אם יש שהות להמתינו, וליכא ספק נפשות בהמתנתו, עבדינן על ידי

² השווה פירוש המשנה לרמב"ם (שבת יח, ג): "והעיקר אצלנו כי חולה שיש בו סכנה מחללין עליו את השבת, ואין עושין חלול שבת לא על ידי קטנים ולא נכרים, ולא עם הארץ, כדי שלא ינהגו עצמם בחלול שבת ויקל עליהם, כי לא ידעו שזה החלול לא התירו לעשותו אלא מפני הצורך הגדול וההכרח, אבל עושין אותו גדולי ישראל".

עובד כוכבים". ובספר אור זרוע (ח"ב סימן קח אות א) כתב כן בשם ריב"א, וכן דעת הריא"ז (הובא בשלטי הגיבורים על הרי"ף שם) והראבי"ה (יומא סי' תקלא, וחולין סי' אלף ופ"ג), ועל דעתו הסתמך הרמ"א בספרו דרכי משה (או"ח סי' שכח) וכתב: "מיהו כמדומה לי שנוהגין כדברי ראבי"ה דכל היכא דאפשר בגוי בלא שיהוי עושין לו הכל על ידי גוי".

אולם הטורי זהב (שם ס"ק ה) העיר על דברי הרמ"א כי אם ננהג כך, הרי שאין לך מכשילן לעתיד גדול מזה שיביא לידי פיקוח נפש של ממש, ולכן מסקנתו:

אדרבא מצוה יש בדבר, וגדולי ישראל יעשוה, ונמצא שיש איסור על ידי עכו"ם, ובישראל עצמם יש מעלה לעושה זה כנראה לעניות דעתי נכון. והבא לעשות על ידי עכו"ם המזומן, לכל הפחות יגלה לרבים באותו פעם שיש היתר לישראל עצמו, אלא שהעכו"ם הוא מזומן כאן... ואף שכתב רמ"א וכן נוהגין אין מזה ראייה דלאו מנהג ותיקין...

כדעת הט"ז פסקו כמה מגאוני אשכנז שבדורות האחרונים - אליה רבה (ס"ק יב), תוספת שבת (ס"ק טו) ושולחן ערוך הרב (שם סעיף יג) שכתבו כי אין לעשות מלאכה לחולה שיש בו סכנה על ידי גוי אפילו אם הגוי מזומן לפנינו והוא יפעל בלי שום עיכוב. כמו כן, דברי הט"ז צוטטו גם בספר משנה ברורה (שם ס"ק לז) שכתב: "והט"ז כתב דלאו מנהג ותיקין הוא, דאף שיכול לעשות על ידי אינו יהודי, מכל מקום הישראל יודרו בדבר יותר, ולכן אם יש אפילו ספק הצלה, ויש סכנה בבידור, כל הזריז הרי זה משובח". כן גם מסקנת ערוך השולחן (שם סעיף ז) שאף הוא האריך לתמוה על הכרעת הרמ"א בעניין זה, וכן פסק הגאון הרב משה פינשטיין זצ"ל (ספר הלכה ורפואה חלק ג עמ' נד; אגרות משה או"ח ח"ד סימן פ, ח"ה סימן כה) שהנכון לדינא כדעת הט"ז.

וזה לשון ספר שמירת שבת כהלכתה (פרק לב, ו): "כאשר מזדמן מקרה של פיקוח נפש וצריך לחלל את השבת להצלת חיי האדם - אין לעשות זאת על ידי נוכרי, אלא

היהודי ישתדל לעשות בעצמו, ובוודאי שאין להביא לידי כך שהדברים יעשו בידי יהודי שאינו נזהר בשמירת שבת".

ד. העסקת גויים במערכות הצלה וביטחון

על פי זה לכאורה יש לשאול כיצד זה מצאנו כי כוחות רפואה, הצלה וביטחון, כמו בתי חולים, צבא ומשטרה, נעזרים בגויים? הלא לדעת רוב הפוסקים, כפי שהעלינו זה עתה, בפיקוח נפש יש להעסיק רק יהודים גדולים ובני דעת.

על כך יש להביא את דברי הבית יוסף בשם ר' ירוחם: "שאם יעשו דברים אלו מעצמן, אין מוחין בידם. וכן אם אין אחרים שיעשו אלא הם. ופשוט הוא". היינו גם לשיטת השולחן ערוך שפסק שאין לתת לגוי להתעסק בשבת בחולה שיש בו סכנה, הרי במקום שאין אחרים והגוי עושה זאת מעצמו, הדבר מותר. כך משמע מדברי כף החיים (שם ס"ק עא) שהעתיק דברים אלה בשם העולת שבת כהסבר לפסיקת השולחן ערוך. כך כתב גם המשנה ברורה (שם ס"ק לד): "ודע דכל סעיף זה (דברי השולחן ערוך) מיירי שכולם עומדים באותו מעמד, אבל אי ליכא שם אנשים ויש נשים שם בוודאי אין להם להמתין והם זריזות ונשכרות".

על דברים אלה נראה שיש להוסיף שהוא הדין אם הרופא שלפנינו הוא גוי מומחה, או קצין משטרה שהוא בחינת מומחה, שוודאי מותר לו לעסוק בענייני פיקוח נפש בשבת, שהרי אינו שונה מדין "אם אין שם אחרים" שכתב הבית יוסף בשם ר' ירוחם שפשוט הדבר שמותר.

אך נראה שכאן באנו למחלוקת הטעמים באיסור שימוש בגוי בפיקוח נפש שהוצגה בראשית הדברים, הואיל ועמדה זו תואמת את דעת הפוסקים הסוברים שהאיסור נובע מחשש לעצלות הגוי, וכפי שכתבו התוספות (לעיל), ולכן אם הגוי עוסק בפיקוח נפש מעצמו או כאשר אין אחרים והגוי פועל ללא לאות ועושה את מלאכתו נאמנה, ודאי שהדבר מותר. אולם לדעת הפוסקים הסוברים שהאיסור נובע מחשש

תקלה לאחרים, ואם כן גם אם הגוי זריז ועוסק בהצלה מצד עצמו, לכאורה יש למחות בו מחשש תקלה בעתיד. כדברים אלה כתב בספר כף החיים (ס"ק ע), שדברי הבית יוסף בשם ר' ירוחם תלויים ועומדים במחלוקת טעם הדין לאסור על גוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת (עיי' גם שמירת שבת כהלכתה פרק לב הערה יז). גם בספר ציץ אליעזר (ח"ח סימן טו פרק ב) הסכים כי עמדה זו נתונה במחלוקת הפוסקים, ומשום כך העיר על ציטוט דברי הט"ז במשנה ברורה:

ולפלא בעיני על כן על המשנה ברורה (ס"ק לז) שהעתיק מדברי הט"ז שיסוד השגתו על הרמ"א הוא כאילו לא מנהג ותיקין הוא מפני שהישראל יזרז בדבר יותר, והרואה הרי יראה שדבר זה שהישראל יעשנה טפי בזריזות כתבו הט"ז בהבלעה ובבין השיטין, בבחינה של ולרווחה דמילתא, אבל עיקר דבר השגתו של הרמ"א הוא מכח זה דס"ל דיכול לצאת מזה חורבא ומכשול על העתיד לבא, דלפעמים לא יהיה עכו"ם מצוי ויסברו שיש איסור על ידי ישראל ועל ידי זה שימתינו לעכו"ם יסתכן החולה. והרי יש נפקא מינה מזה גם להלכה, בהיכא דידעינן בבירור שהעכו"ם יזרזו בזה, דאזי כפי מה שמעתיק המשנה ברורה יצא לנו דאפשר להניחו לעכו"ם שיעשה, ואילו לפי הטעם העיקרי שמבואר בזה בט"ז, אסור גם בכהאי גוונא להניחו לעכו"ם שיעשו, ומטעם דשמא אתה מכשילן לעתיד, ונכלל זה בכלל האזהרה של והנשאל וכנ"ל.

אך נראה לומר שגם לדעה הסוברת שהחשש הוא משום תקלה בעתיד, כאשר גויים עוסקים בפיקוח נפש יחד עם ישראל, או כאשר ישראל עומד על גבם, אין כל חשש לתקלה שהרי הכל רואים שגם ישראל עוסק בפיקוח נפש בשבת, וכפי שכתב במפורש הט"ז (שם), וכך כתבו בשולחן ערוך הרב (שכח, יג) ובשבט הלוי (ח"ה סימן כה; ח"ח סימן עד).

ה. חילול שבת משום פיקוח נפש באופן שגרתי

על פי האמור עד כה, לפי פסיקת השולחן ערוך אין נכון להפעיל גויים בלבד בפעולות השיטור בשבת, ואילו לפי הרמ"א מותר, ואף עדיף, מפני שהגוי מצוי. אך יש מקום לתהות שמא במציאות שבה המשטרה היא גוף רשמי ועבודת הביטחון וההצלה היא קבועה ויומיומית - הדין יהיה שונה.

חילול שבת בעבודת המשטרה נעשה מדי שבת בשבתו, ויש לחשוש שיום השבת ייחפץ לסתם יום של חול. סברה זו שחילול שבת על פיקוח נפש באופן שגרתי חמור יותר מפיקוח נפש חד-פעמי, הובאה בשם החזון איש: "כשגבולות פיקוח נפש מתרחבים ונוגעים למצב של עקירת הלכה לגמרי, הדבר נוגע ומגיע לחילול השם, ואז אנו אומרים שחילול השם דוחה פיקוח נפש" (פאר הדור חלק ג עמ' קפה). כך גם הזהיר בספר שבט הלוי (ח"ה סימן כה) את המתנדבים בחברת "הצלה":

דלא יעשה הרגל הגדול של חילול שבת לצורך פקוח נפש אצלם טבע, ואינו דומה למי שמחלל באופן תמידי ובכל שבת ושבת ונעשה אצלו חול, אף על פי שהוא מותר על פי הלכה, וגם קעביד מצוה, אבל החכם עיניו בראשו, וכל ערום יעשה בדעת.

על פי סברה זו ייתכן שגם האחרונים שהכריעו כשולחן ערוך ואסרו שימוש בגוי לצורך פיקוח נפש, יודו שבעבודת שיטור בשבת עדיף להפעיל גויים.

ו. שבת דחוייה או הותרה מפני פיקוח נפש

יש לברר מדוע התיר הרמ"א פיקוח נפש על ידי אינו יהודי ולא חשש לתקלה בפיקוח נפש בעתיד כפי שחששו רוב הראשונים. יש שרצו לתלות זאת במחלוקת אם שבת הותרה מפני פיקוח נפש או רק דחוייה. אם נאמר ששבת רק דחוייה מפני פיקוח נפש, הרי שעל אף שהתירו לחלל שבת עבור חולה מסוכן, יש למעט ככל האפשר

באיסורים, ומשום כך יש להעדיף שגוי יעסוק בפיקוח נפש (איסור דרבנן) ולא ישראל. אולם אם נאמר ששבת הותרה לגמרי מפני פיקוח נפש, נכון יהיה שרק ישראל יעסוק בכך כדי ללמד את ההלכה שבענייני פיקוח נפש השבת הותרה, ולכן אין להתיר לגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת. אם אכן מחלוקת השולחן ערוך והרמ"א תלויה במחלוקת זו, הרי שהשולחן ערוך סובר ששבת הותרה מפני פיקוח נפש, ואילו הרמ"א סובר ששבת דחוויה מפני פיקוח נפש, ואכן כך העלה בשו"ת אבני נזר (סימן קיח).

אולם נראה נכון יותר לומר שהמחלוקת אינן תלויות זו בזו - החששות שהעלו הראשונים, הן עצלותו של הגוי והן התרשלות בעתיד מצד הרואים, שייכים גם אם נסבור ששבת דחוויה מפני פיקוח נפש. כך מוכח בדעת הרשב"א שאף שהוא שטבע את המונח "שבת דחוויה" מפני פיקוח נפש (שו"ת ח"א סימן תרפט), הכריע שגוי לא יעסוק בחולה שיש בו סכנה בשבת. גם בספר שולחן ערוך הרב (שכח, יג) פסק ששבת דחוויה אצל פיקוח נפש ובכל זאת אסר להתיר לגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת. יתר על כן, אפילו אם בא ישראל להחמיר על עצמו לעשות על ידי גוי, יש איסור בדבר מדברי סופרים, שמא יאמרו הרואים בקושי התירו פיקוח נפש (עיין שם).

נוסף על כך, ישנה מבוכה בקרב הפוסקים בדעת הרמב"ם אם סובר הוא ששבת דחוויה מפני פיקוח נפש (כפי שעולה מלשונו בפרק ב מהלכות שבת הלכה א) או סובר ששבת הותרה מפני פיקוח נפש (כפי שניתן לדייק מלשונו שם הלכה ב). גם בדעת השולחן ערוך נחלקו הפוסקים (עיין שכח, ד, ביאור הלכה שם, ושו"ת יחווה דעת חלק ד סימן ל). הפוסקים הסוברים שהרמב"ם והשולחן ערוך פסקו ששבת דחוויה מפני פיקוח נפש, לא ראו בכך סתירה לפסיקתם האוסרת על הגוי לעסוק בענייני פיקוח נפש בשבת.

לכן נראה לומר כי סברת הרמ"א אחרת היא, ונובעת מהעיקרון ההלכתי שבשבת יש למעט באיסורים גם כאשר מדובר בחולה שיש בו סכנה, וכמבואר בברייתא המובאת

בתלמוד (יומא פב, א): "תנו רבנן: מי שאחזו בולמוס - מאכילין אותו הקל הקל". משום כך כלל הרמ"א (הגהות שם) את דין הצלה בשבת על ידי גוי עם הדין שבמקום שאפשר יש להציל על ידי שינוי, וכתב: "ויש אומרים דאם אפשר לעשות בלא דיחוי ובלא איחור על ידי שינוי, עושה על ידי שינוי; ואם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי בלא איחור כלל, עושין...". וכפי שביאר המשנה ברורה את הוראת הרמ"א לעשות בשינוי (שם ס"ק לה): "דכל כמה דנוכל לעשות בהיתר לא שבקי התירא ונעשה באיסור", והוא הדין לגוי. מכאן נלמד כי הרמ"א העדיף את העיקרון ההלכתי שבפיקוח נפש ממעטים עד כמה שניתן באיסורים - "הקל הקל תחילה" - על פני העיקרון ההלכתי של "נמצאת מכשילך לעתיד לבא", מפני הרואים.

ז. חולה לפנינו

על פי האמור נראה שהשולחן ערוך, הט"ז וסיעתם חולקים על הרמ"א וסוברים שאם העיקרון ההלכתי "הקל הקל תחילה" עלול לגרום לתקלה עתידית בענייני פיקוח נפש, יש לדחותו מפני העיקרון של "שמה תהא מכשילך לעתיד לבוא". אך מסקנה זו מצריכה עיון, אחרונים לא מעטים הכריעו שההיתר לחלל שבת משום פיקוח נפש הוא רק כאשר החולה לפנינו, ולא כאשר הסכנה אינה לפנינו אלא רק חשש לעתיד לבוא - כך פסקו רבי עקיבא איגר (שו"ת ח"א סימן ס), נודע ביהודה (מהדורא תנינא יו"ד סימן רי), חתם סופר (יו"ד סימן שלו) והמהר"ם שיק (יו"ד סימן שמז). פוסקים אלה סוברים שמצוות "וחי בהם" חלה רק כאשר הסכנה לפנינו, ולכן מותר לעבור על איסורים כדי להציל אדם הנמצא בסכנה, אך אם אין חייו של אדם נתונים עתה בסכנה, מצוות "וחי בהם" אינה חלה, ואין היתר לעבור על איסורים מחמת מצווה עתידית. כך כתב גם החזון איש (אהלות סימן כב ס"ק לב) דלא מיקרי ספק פיקוח נפש בדברים העתידים שאין להם זכר בהווה, ואין דנים בשביל עתידות רחוקות. אלא שאפשר לומר שהשולחן ערוך סובר שבמסירת ענייני פיקוח נפש בשבת לגוי התקלה כבר לפנינו אלא שאת תוצאותיה נגלה רק בעתיד. מעין סברה זו כתבו

הפוסקים באשר לחולה במחלה מסוכנת, שאף על פי שברגע זה אין המחלה מסכנת אותו, נחשב הדבר לסכנה לפנינו ומחללים עליו את השבת - כך כתב השמירת שבת כהלכתה (פרק לב הערה ב) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל: "דהיכי שהרודף (המחלה) כבר נמצא בגוף האדם, הרי זה בכלל פקוח נפש", ולכן כתב להלכה (שם הלכה ח): "חולה שאין מחלתו מסוכנת לפי שעה, אך יש לחשוש שתגבר ותסכן את חייו אם לא יינתן לו הטיפול הראוי בו ביום, הרי זה בכלל חולה שיש בו סכנה שמחללין עליו את השבת", ומה שאסרו הנודע ביהודה וסיעתו הוא בדברים עתידיים שבהווה אין להם כל זכר וכדלעיל.

נימוק נוסף מופיע בספר אור לציון (חלק ב פרק לו הערה ב) - חשיבות מצוות פיקוח נפש היא העומדת ברקע פסיקת השולחן ערוך שאין להשתמש בגוי בענייני הצלה: מדוע לעשות על ידי ישראל אף במקום שאפשר על ידי גוי בלא איחור? ...כיון שאין כאן סתם מעשה היתר, אלא יש כאן מצוה גדולה של הצלת נפשות, מדין לא תעמוד על דם רעך, אין לו לדחותה וליתן לגוי שיעשנה, אלא יזכה הוא במצווה, ואין לו לחוש לאיסור, כיון דהוי במקום פיקוח נפש. וכן מצינו לעניין ייבום בחייבי לאוין, דקי"ל שמצות ייבום דוחה את איסור הלאו, ומדאורייתא מתייבמת, ורק מדרבנן אינה מתייבמת גזירה אטו ביאה שניה, כמבואר ביבמות דף כ ע"ב. והנה לכאורה כיון שאפשר בחליצה מדוע מתייבמת מדאורייתא, ואף מדרבנן גזרו רק אטו ביאה שניה? ועל כורחך שכיון שיש כאן מצות ייבום, ואם יחלוץ יפסיד את המצווה, שחליצה במקום ייבום לאו מצוה היא כמבואר ביבמות דף כא ע"א - יש לו לייבם כדי לקיים את המצוה. והוא הדין לכאן, שיש לו לקיים את מצות לא תעמוד על דם רעך, ולהחיות נפש מישראל.

ח. פיקוח נפש של ציבור

למרות האמור, נראה שיש לבסס את סברת השולחן ערוך וסיעתו ממקום אחר. ממקורות רבים בתלמוד ובראשונים עולה שקיים הבדל בגדרי הלכות פיקוח נפש בין יחיד לציבור, וגדרי הלכות פיקוח נפש של ציבור רחבים יותר. כך מצאנו בעניין גחלת של מתכת (שבת כב, א) שהתירו לככותה בשבת "בשביל שלא יזוקו בה רבים", ולדעת בעל הלכות גדולות (הובא בחידושי הרמב"ן והרשב"א שם) מותר גם כאשר מדובר באיסור תורה. על כך הקשו הראשונים (שם): "היאך יתיר מלאכה דאורייתא שלא במקום סכנת נפשות?" והשיבו: "אלא שנראה שהרב ז"ל סובר דנזקא דרבים כסכנת נפשות חשיב לן" (הר"ן על הרי"ף שם).

עקרון הרחבת ההיתר ההלכתי כשמדובר בנזק של רבים נלמד גם מהיתרו של רבי ינאי לעבוד בשמיטה במלאכות דאורייתא משום ארנונא (סנהדרין כו, א). על כך הקשו בתוספות (שם ד"ה משרבו האנסיך) כיצד זה התיר ר' ינאי מלאכות דאורייתא עבור תשלום מס וארנונא? בתירוץ הראשון כתבו התוספות ששמיטה בזמן הזה יסודה מדרבנן, וחכמים יכולים להתיר איסורי דרבנן משום ארנונא. אולם בתירוץ שני כתבו: "יש לומר דפקוח נפש הוא, ששואל להם המלך מס ואין להם מה יפרענו, ומתים בתפיסת המלך. והכי איתמר בירושלמי משום חיי נפש". דהיינו ר' ינאי התיר מלאכות מהתורה בשמיטה בגלל הסכנה הציבורית, זאת על אף שכלפי כל יחיד ויחיד החשש לסכנה נמוך ביותר. מכאן למדים שכאשר מדובר בשאלת פיקוח נפש של היחיד, מורה ההוראה צריך לבחון את רמת הסיכון ביחס ליחיד, ובסיכון שאינו שכיח יש לצמצם את ההיתר לחלל את השבת משום פיקוח נפש. לעומת זאת, כאשר מדובר בהיבט הציבורי, על אף שכלפי כל יחיד ויחיד אין הסכנה שכיחה, מכיוון שכלפי הציבור הסכנה ודאית, היחס ההלכתי שונה.

נראה כי נקודה זו עומדת גם בתשתית הפסיקה של השולחן ערוך הט"ז וסיעתם כאשר להצלה על ידי גוי. בספרו בדי הארון (כרך פיקוח נפש) דן הרב רא"ם הכהן

שליט"א במחלוקת הראשונים בעניין הצלה בשבת על ידי גוי, ולטענתו הדעה הסוברת שאין להתיר לגוי לעסוק בהצלה בשבת, חוששת להיבט הציבורי הכולל, וכלשונו: "אם נבקש מגוי לטפל בחולה, עשויה להשתקע בלב הציבור התפיסה שאין לחלל שבת עבור החולה" (שם עמ' 57). כך הוא כותב גם לגבי הכרעת האור זרוע הסובר אף הוא שאין להתיר לגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת (שם עמ' 63):

השיקול הציבורי הרחב, המעמיד את הפוסק כמעצב את התודעה של הציבור בדיני פיקוח נפש, עומד במרכז דבריו של האור זרוע. אסור להניח את מלאכת ההצלה בידי הגוי לבדו, גם כאשר הוא לפנינו ואין חשש לפיקוח נפש במקרה הקונקרטי שלפנינו, זאת מחשש שמא הציבור לא יבין את חומרת דיני פיקוח נפש, ולעתיד לבוא עשוי לסכן חיים.

אם כן, הדיון בסוגיה שלפנינו הוא בגדרי הלכות פיקוח נפש בהיבט הציבורי, והוא העומד בתשתית עמדת הפוסקים האוסרים על הגוי לעסוק בפיקוח נפש בשבת. על פי זה נוכל גם לתרץ את הסתירה כביכול בין עמדתם של הנודע ביהודה והחתם סופר ובין העמדה ההלכתית של השולחן ערוך, כיוון שהנודע ביהודה והחתם סופר עסקו בשאלת פיקוח נפש של היחיד ואילו השולחן ערוך וסיעתו סברו שסוגיית הגוי בענייני פיקוח נפש בשבת שייכת למישור הציבורי הכולל, ולכן הכריעו שאין לצמצם את ההיתר לאיסור דרבנן של אמירה לגוי, אלא על יהודי גדול ובר דעת לקחת אחריות על פעולות ההצלה בשבת.

כך ניתן ללמוד גם מדברי הרב הראשי לישראל הרב יצחק הרצוג זצ"ל שכתב (תחומין ד עמ' 22) כי הקביעה שחילול שבת הוא רק על חולה שלפנינו נכונה כאשר עוסקים במישור של היחיד, אולם כאשר דנים על ציבור וכלל ישראל, אין דנים על פי קביעה זו. כראיה ציטט את פסיקתם של רבני ועד ארבע ארצות להתיר לרופא יהודי לחלל שבת עבור גוי שהוא חולה מסוכן:

והנהגה לך שוועד ארבע ארצות התיר לרופאים יהודים לחלל שבת על רפואת נוכרי חולה מסוכן, ועל כורחך שזהו טעמם, שהסכנה קרובה לכלל ישראל אם ימנעו רופאים יהודים מזה, הרי כדי למנוע סכנה מן הכלל בדבר הקרוב להיות, גם זה בכלל פיקוח נפש.

ההלכה קבעה שאין לרופא יהודי לחלל שבת עבור חולה גוי, אולם כאשר קיים חשש שהסירוב לטפל בגוי יסכן יהודים, יש להתיר זאת מפני פיקוח נפש. אלא שההיתר מפני פיקוח נפש קיים רק כאשר הסכנה מיידית, חולה לפנינו, ואילו הסכנה כאן ליהודים אינה מיידית, ויש אפוא לאסור על רופא יהודי לטפל בגוי. למרות זאת, רבני ועד ארבע הארצות התירו לרופא יהודי לטפל בגוי משום שבסוגיה זו אין אנו עוסקים בפיקוח נפש בהיבט של היחיד אלא בגדרי הלכות פיקוח נפש של הכלל - "סכנה קרובה לכלל ישראל", וכאשר מדובר על כלל ישראל אין מכריעים על פי העיקרון של חולה לפנינו. נראה שיש להביא לזה סיוע מעמדת החתם סופר עצמו (יו"ד סימן קלא) שעל אף שפסק שאין מחללים שבת אלא על חולה לפנינו, התיר לרופא יהודי לחלל שבת כדי לטפל בגוי מהטעם שמדובר בסכנת הכלל: "החידוש של היתר מלאכה דאורייתא בכגון דא הוא בזה, דאף על גב דהסכנה לא מוחשית, מכל מקום מותר בהיות שכעין סכנת הכלל ישנו בזה לפנינו, ועל כן נחשב זה כישנו בזה בפועל חשש סכנת נפשות".

כך כתב גם בספר תשובות והנהגות (ח"ג סימן קה): "דיש לחלק בין פיקוח נפש דיחיד לפיקוח נפש דרבים, בפיקוח נפש דיחיד כיון שאין הצורך פיקוח נפש לפנינו אין כח בדינו להתיר איסור דאורייתא שמא ימנע לעתיד, אבל כשנוגע לרבים שמלאכתם הוא מלאכת פיקוח נפש כפיקוח נפש דמי, כל שימנעו לעתיד מלעשות כן שהרי פיקוח נפש מצוי לפנינו". על בסיס זה התיר לחברי אגודת "הצלה" לעבור על איסורי תורה בשבתות גם משום סכנה עתידית, עיין שם.

ט. יסוד עבודת המשטרה בהלכה

עיקרון זה הנחה גם את הרב שאול ישראלי זצ"ל (עמוד הימיני סימן יז), שטען שדין "נמצאת מכשילין לעתיד לבוא" אינו נימוק חיצוני להלכות פיקוח נפש אלא עיקרון יסודי הטבוע בהלכות פיקוח נפש בשבת:

אנו למדים שנימוק זה של נמצאת מכשילין לעתיד לבא אינו נימוק שנתחדש על ידי הרמב"ם (פרק ב מהלכות שבת הלכה כג) אלא יסוד מוכרח הוא לפי הגמרא, ומקובל אצל שאר ראשונים, והוא יתד שלא תמוט בכל דיני פיקוח נפש. ועל כן אם יהיה לנו מקום לדון להתיר מטעם זה, ודאי ראוי להיזקק לו, ואין מקום לחכוך להחמיר, כי אין זו חומרא אלא קולא, וכמו שהרעיש הט"ז על דברי הרמ"א ודחאם בשתי ידיים.

ברור הוא שגדר "נמצאת מכשילין לעתיד לבוא" מתיר פעולות הצלה בשבת אף אם אין חולה לפנינו, ובלבד שיש סבירות גבוהה לכך שאם לא נעשה פעולות אלה בשבת, יגיע הדבר ביום מן הימים לידי פיקוח נפש. בנידון דידן ברור הוא שאם רק גויים יהיו מופקדים על עבודות השיטור בשבת, יגיע הדבר לידי פיקוח נפש של ישראל. על כן קבע הרב ישראלי שעבודת המשטרה בשבתות מותרת אף אם אין סכנה לפנינו מכיוון שהמשטרה האחראית על המישור הציבורי, ואם המשטרה לא תפעל באופן שגרתי בשבתות אלא רק במקום שיש סכנה לפנינו, יוביל הדבר למצב של סכנה, ואין לך מכשילין לעתיד לבוא גדול מזה:

אין זה שייך כלל לדיון של קביעות הגבול והגדר בין ספק פיקוח נפש שהותר לבין ספק רחוק, של אחד מאלף, שהוא אינו כלל בגדר ספק. כי כל זה שייך רק למקרה בודד וחד פעמי, שמכיוון שהוא ספק רחוק - אני מניח שלא יקרה כלל או שלא קרה כלל. מה שאין כן במקרה שלנו, אם תאמר שהוא מיעוט ולא תצא לפעולת הבדיקה, הרי בכל מקרה תדון ככה... ועל ידי זה לא תצא אף פעם לפעולות בדיקה בשבת. אבל אז הרי אתה יודע בוודאות גמורה שעל

ידי אי-יציאה זו יגיעו הדברים לידי איבוד נפשות, שבאחת השבתות תזדמן תגרה שתביא לידי איבוד נפשות, ונמצא שאי-יציאה זו יש בה משום איבוד נפשות.

העיקרון שאין להשוות כלל בין אירוע של פיקוח נפש מקומי וחד-פעמי לבין מערכת המחויבת לפעול בקביעות מתוך דאגה לשלום הציבור כתב גם הרב רא"ם הכהן (שם עמ' 72):

כאשר אנו דנים בפיקוח נפש במסגרת ציבורית כגון: בתי חולים, מוקדי חירום רפואיים וזרועות הביטחון השונים, גם מפאת ריבוי הסכנות הצפויות לבוא באופן ודאי, וגם מפני המורכבות שבהן, נראה שגם המחמירים מודים שיש לפסוק כדעת הרמב"ם והשולחן ערוך. לא מדובר במציאות של טיפול בחולה שיש בו סכנה השוכב בבית, כפי שהיה מקובל עד לפני דורות ספורים, והמורכבות שבמערכת הציבורית בוודאי מחייבת פשטות. כידוע, אין שבת בבית חולים שאין בו כמה מקרים של פיקוח נפש מידי, בלתי צפויים מבחינת אופיים, ובלתי צפויים בזמן ובמקום הופעתם. כך גם ביחס לכוחות הביטחון המחויבים להיות דרוכים תדיר, בכל פעילות ביטחונית שוטפת. הסכנה מפני טעות בשיקול הדעת שתביא לסכנת נפשות במסגרת ציבורית, חמורה הרבה יותר מאשר בטיפול פרטי בחולה, וההתמודדות עם פיקוח נפש היא מטבעה של המערכת הזו.

לכן כאשר ההלכה נדרשת לקבוע מדיניות במסגרת ציבורית, היא מתייחסת גם לסכנת חיים עתידית כאל פיקוח נפש המתיר איסורי תורה, ולזה הנודע ביהודה והחתם סופר כלל לא התייחסו, כיוון שמציאות זו של בתי חולים, משטרה וצבא העוסקים בביטחון שוטף היא חידוש של העולם המודרני, ובספרות ההלכה אין התייחסות

ישירה לשגרה קבועה של חילול שבת לאורך זמן³. לכן למסקנה נראה שסברת השולחן ערוך האוסרת הצלה על ידי גוי נשענת על העובדה שעוסקים בסוגיה שיש לה השלכות על ההיבט הציבורי, ולא זו בלבד, אלא גם כאשר מדובר בפעולות הצלה שגרתיות החוזרות על עצמן בכל שבת, אין היתר לעשותן על ידי גוי אלא יעסקו בהן יהודים גדולים ובני דעת שייקחו אחריות על שלום הציבור, ויפקחו על כך שבזמן מן הזמנים לא יגיע לידי פיקוח נפש.

י. הלכות מדינה

נראה שיש מקום להוסיף על דברים אלה נקודה נוספת. עבודת המשטרה במדינת ישראל שונה מעבודתם של שוטרים יהודיים כמשטרה באחת ממדינות העולם. משטרת ישראל משמשת כידו הארוכה של השלטון היהודי במדינה, ונוסף על תפקידה בשמירת שלום הציבור היא מחויבת לשלום כלל אזרחיה גם במוכן המערכת לטווח הארוך. בהקשר לזה כתב הרב שלמה גורן זצ"ל (מבוא להשתלות איברים לאור ההלכה, תורת-הרפואה, מעמ' 79)⁴:

³ מפורסם הסיפור המובא בספר התורה המשמחת (עמ' 168) על שאלה שנשאל הגרש"ז אויערבך זצ"ל על ידי חייל בחיל המודיעין: "ביחידת חיל המודיעין הצליחו לעלות על רשת תקשורת של מדינת אויב, ולפצח את הצופן הסודי בו היא מעבירה את מידע. החייל טען בפני מפקדיו, שמאחר והפענוח כרוך באיסורי שבת, עליו לפענח בשבת רק שדר הנראה כבעל סבירות גבוהה שיש לו קשר לישראל, אך שדר של אותה מדינת אויב לאיזו מדינה זעירה באפריקה יפענח רק במוצאי שבת. מפקדיו סירבו בטענה שרק לאחר שיפענח השדר, ניתן לקבוע אם יש לו קשר לישראל. על כך השיב הרב: כשיש רמת סבירות נמוכה מאוד להצלת נפשות, יש הבדל בין יחיד לציבור. יתכן שסבירות כה נמוכה אינה מתירה חילול שבת, אך בציבור תדחה גם סבירות נמוכה כזו את השבת. כי באדם פרטי, למשל, תיחשב סבירה ומותרת ביצוע פעולה שיש בה סיכון חיים ברמה של 1 ל-10,000, אך מנהיג שיבצע פעולה, המסכנת את עמו ביחס כזה - יחשב ודאי כבלתי אחראי למעשיו. לאותו אחוז של סכנה, יש משקל כבד יותר כשמדובר באומה שלמה. ופסק הרב שעל החייל לפענח כל שדר בשבת, משום שהמדובר הוא בביטחון המדינה כולה".

⁴ המקורות על עמדתו של הרב שלמה גורן לקוחים ממאמרו של יצחק ברט "גדרי פיקוח נפש ציבורי", תחומין כרך כט.

השקפת הנודע ביהודה והחתם סופר נכונה וישימה מבחינת ההלכה אך ורק כשמדובר ברופאים יהודים בגלות, כאשר לא מוטלת עליהם האחריות לבריאות העם במדינה כל שהיא. עליהם מוטלת המצווה והחובה לטפל בחולים הפונים אליהם בלבד, ואינם אחראים לתכנון הרפואי לטווח ארוך או קצר. לגביהם נכונה השקפת היסוד של גדולי הפוסקים הנזכרים, שכל שאין החולה לפנייהם - אסור להם להשתמש בקריטריונים של פיקוח נפש כדי לדאוג לחולים בעתיד, שאולי לא יופיעו בפני רופאים אלה, ואם יופיעו אין סיכוי קלוש זה מהווה יסוד להתיר איסורי תורה לרופאים שאינם אחראים על הרפואה בעתיד. אולם כאשר מדובר במדינה יהודית עצמאית, שממשלת ישראל אחראית לתכנון המערך הרפואי במדינה לכל האזרחים - אחריות לאומית זו אינה מתבטאת בתכנון אינדיבידואלי יומיומי של הרפואה בישראל, כי אם באחריות כוללת לטווח ארוך... במסגרת רחבה כזאת, כשהאחריות לבריאות היא למדינה שלימה - אין להתחשב עם המצב העכשווי כמו שקבעו הפוסקים הנ"ל... לכן יש לחשוב כאילו כל אלה שיחלו במשך השנים הבאות כבר נמצאים לפנינו, והמדינה רשאית להפעיל את הקריטריונים ההלכתיים של פיקוח נפש גם כלפי אלה שיחלו בעתיד, מאחר שכלפיהם מכוון תכנון המערך הבריאותי של המדינה.

אחריותה של המדינה לדאוג לשלום אזרחיה מחייבת את מערכות ההצלה והביטחון לדאוג לשלום הציבור והאזרחים ולתכנן את מערך ההצלה והביטחון גם כלפי תרחישים שאינם לפנינו כעת. על כן יהיה הבדל גדול בין הוראה הלכתית ליחיד לבין הוראה הלכתית לציבור:

ואם יפנה שוטר יהודי בארה"ב לרכו וישאל האם מותר לו לערוך בשבת סיורים שגורתיים בניידת, התשובה שיקבל - לדעת הרב גורן - תהיה שלילית, כיון שהסיכוי שהוא יציל אדם בדרך מקרה במהלך סיורו הוא זעום. אולם

כאשר מפכ"ל המשטרה בא לקבוע מדיניות כוללת לסיורים שגרתיים בשבת, הוא נושא באחריות לפעולות כל השוטרים שיפעלו לפי המדיניות שיקבע בכל הזמנים מכאן ולהבא, ואחריות זו הופכת את אותו אדם עתידי, שחייב יינצלו אם השוטרים יצאו לסיורים שגרתיים, לחולה המצוי בפניו (יצחק ברט תחומין כט "גדרי פיקוח נפש ציבורי עמ' 396).

כך, לדוגמא, נראה שיהיה הבדל בין התשובה הניתנת לשאלתו של חייל יחיד לבין התשובה הניתנת לרמטכ"ל, השואלים שניהם כיצד יש לנהוג בסיורי הגבול בשבת. לחייל יחיד (כל עוד לא נקבעה מדיניות הלכתית) ייאמר לצמצם בכמות הנסיעה בסיורים השגרתיים בשבת, שכן הסיכוי שהדבר יגרום לפיקוח נפש הוא אפסי. אולם אם הרמטכ"ל יבקש לקבוע 'נוהל שבת' מסודר לסיורים השגרתיים, ייאמר לו שיש לסייר כרגיל, שהרי כל הפחתה בכמות הנסיעה בשבת תגרום לגידול בכמות החדירות והפיגועים בשבת... ומשעה שהרמטכ"ל קבע שיש לסייר כרגיל - כל החיילים מחויבים לעשות כן (שם עמ' 402).

כמו כן, הרב גורן התנגד בחריפות לשימוש בגויים לפתרון בעיות הלכתיות (תורת-הרפואה מעמ' 328): "מרוב המקורות, שאין כאן המקום לפרטם, מתברר שהתורה ניתנה לישראל על מנת לקיימה ללא עזרה של גוי שיפר את התורה... כי התורה לא ניתנה לנו כדי שנקיים אותה על ידי כך שהגויים יפירו אותה". אנו נוסף ונאמר שבגופים העוסקים בביטחון והצלה אין להשתמש בגויים מסיבה נוספת: איוש מערכות ההצלה, כבתי חולים ומשטרה, בשבתות על ידי גויים בלבד יביא לזלזול בערך שמירת שלום הציבור, דבר שיובייל ביום מן הימים לנזק ולסכנת נפשות כלפי הציבור כולו. אל יהא חשש לתקלה זו קל בעינינו. במקרים לא מעטים דווקא אנשים החרדים לדבר ה' מזלזלים בערך שמירת שלום הציבור ומטיחים בשוטרים ובחיילים

שומרי תורה ומצוות מילים קשות גם על עצם עבודתם, ובפרט על עבודתם בשבתות ומועדים, וד"ל.

נוסף על כך, אין להתעלם מכך שהמדינה עדיין נלחמת על חייה מול שכנותיה המבקשות להשמידה, בבחינת "על עמך יִעֲרִימו סוד וַיִּתְּעֶצּוּ עַל צְפוּנֶיךָ, אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידם מְגוֹי וְלֹא יִזְכָּר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד" (תהלים פג, ד-ה). טרם זכינו לברכת הנביא: "וְשִׁמְתִי מְקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וְנִטְעַתִּיו וְשָׁכַן תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַז עוֹד וְלֹא יִסִּיפוּ בְנֵי עוֹלָה לְעֹנֹתָיו פְּאֶשֶׁר בְּרֵאשׁוֹנָה" (שמואל ב ז, י), ועל כן ברור לכל בר דעת שלא ניתן להפקיד את ענייני ההצלה והביטחון של מדינת ישראל בידי גויים בלבד, גם לא רק בשבתות. לכן בכל מה שנוגע למערכות הצלה וביטחון הקשורות לאחריות המדינה, יש להטיל את האחריות על ישראל גדולים ובני דעת בלבד.

יא. חכמי ישראל או ישראל גדולים?

אמנם בנוגע לחובה שישראל יעסקו בפיקוח נפש, כתב הרמב"ם: "כשעושים דברים האלו אין עושין אותן... אלא על ידי גדולי ישראל וחכמיהם". יש פוסקים שהבינו בדברי הרמב"ם שדווקא חכמי ישראל צריכים לעסוק בפיקוח נפש. טעם לכך כתב המהרי"ל (הלכות יום הכפורים) שחכמי ישראל הם היודעים עד כמה מגעת חובת ההצלה בפיקוח נפש, והם ודאי יעשו זאת כראוי, מה שאין כן אנשים שאינם חדורים בתחושת החשיבות של ענייני פיקוח נפש, שעלולים לגרום לתקלה ואף לסיכון החולה.

אולם הבית יוסף (או"ח שכח) כתב שאין כוונת הרמב"ם לגדולים בחכמה, אלא גדולים לאפוקי קטנים, ישראל לאפוקי גוי, וחכמים היינו בני דעת, ועל בסיס פרשנות זו פסק בספרו שולחן ערוך: "כשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה, משתדלין שלא לעשות... אלא על ידי ישראלים גדולים ובני דעת" (שם). גם התשב"ץ (חלק א סימן נד) ביאר כך את דברי הרמב"ם, אולם הוסיף שכאשר יש חכמים באותו מעמד, הם צריכים לעסוק בהצלה כדי לזרז את השאר, ושלא כדעת הט"ז (שם) שחלק על

פרשנות זו וכתב שכוונת הרמב"ם כפשוטו שמצווה שיעשוה דווקא גדולי ישראל בחכמה כדי להורות הלכה למעשה לרבים, עיין שם. על כל פנים כאשר עוסקים בהצלת הכלל ושמירת שלום הציבור, אין על כך מחלוקת שוודאי ראוי הוא שיעסקו בכך שוטרים שומרי תורה ומצוות המקפידים על הלכות שבת וחדורים תחושת אחריות תורנית ואמונית לענייני פיקוח נפש ושלום הציבור, כפי שברוך השם זכינו במסגרת התכנית "מאמינים במשטרה".

יב. פעולות משטרה שאינן קשורות להצלה עצמה

על אף שהעלינו למסקנה שבשבת אין למסור את פעילות המשטרה לגויים, עם זאת ישנן פעולות שאינן קשורות להצלה עצמה אלא למעטפת של עבודת המשטרה, ופעולות אלה ראוי שיעשו בשבת על ידי גויים. כך כתב בספר אור לציון (חלק ב פרק לו הערה ב), שעל אף שעיקר ההלכה כדעת השולחן ערוך שפיקוח נפש עושים רק על ידי ישראל, "נראה שזהו דווקא צרכיו ממש, אבל לרשום מידת חומו וכדומה, אף במקום פקוח נפש לא יעשה לכתחילה אלא על ידי גוי". כך כתב גם בספר נשמת אברהם (או"ח ח"ה סימן שכח ס"ק יג) בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, וגם תלמידו של הגרש"ז, הרב יהושע נויבירט זצ"ל (הלכה ורפואה כרך ב עמ' קצט), כתב שהואיל והאיסור על הגוי לעסוק בפיקוח נפש הוא מחשש סכנה לחולה, הרי שפעולות שאינן צריכות להיעשות מיד, ראוי לעשותן על ידי הגוי, שהרי אין בזה חשש תקלה. ולכן: "במחלקה לטיפול נמרץ יעבדו יהודים בשבת, כי על פי רוב לא נכנס שם רק אדם שהוא בסכנה. ואולם רבות הן המלאכות אשר אין כל צורך לעשותם לטיפול המידי של החולה, ולכן טוב שגם נוכרי ימצא במקום לכל דבר שאינו בהול לעשותו" (עיין גם שמירת שבת כהלכתה לח, ב). כעין זה כתב גם בספר שבט הלוי (ח"ה סימן כה) למתנדבי "הצלה" הפועלים בשבת:

לכן שמעו ותחי נפשכם דחברת הצלה תהיה בחלקה על ידי יהודים שומרי מצות ויודעי הלכות וחלקה להבדיל על ידי גויים רופאים וחובשים, ובכל

אופן יהיה במשרד שם ישראל זריז עומד על גביהם שהוא יורה להם אם לצאת מיד או לא... דדוקא במקום שהסכנה בכירור, נוטה הט"ז לעשות על ידי ישראלים גדולים, לא במקום ספק. וגם היושב על יד הטלפון יכול להיות גוי מבין ועל ידו ישב הישראל הנותן ההוראה והמזרז לצאת אם צריך.

יג. נהג גוי בניידות משטרה

מה יהיה אפוא הדין באשר לנסיעה בניידת משטרה? מחד גיסא ניידת המשטרה עוסקת בהצלה ממש, והוראה שרק גויים ינהגו בה בשבתות עלולה לגרום לתקלה שהרואים עלולים לחשוב שנסיעה הקשורה להצלה ולשלום הציבור מותרת רק לגויים. מאידך גיסא נסיעה בניידת בשבת אינה קשורה תמיד להצלה במישרין ופעמים רבות מדובר בנסיעה שגרתית, ושמא יש להעדיף שבשבתות ינהגו בניידות בקביעות רק גויים.

בשו"ת מעשה חושב (ח"ג סימן יב) עסק בשאלה זו לגבי אמבולנסים של מגן דוד אדום, ותלה זאת במחלוקת השולחן ערוך והרמ"א שהובאה לעיל:

שלפי דעת הרמ"א הרי בנידון דידן יש להנהיג שבשבתות ומועדים ינהג נוכרי באמבולנס, שבאופן זה שהנוכרי מוכן ומזומן לתפקידו, והממונה עליו מזרזו להציל את הנפש, אין חשש שיתרשל בהצלת הנפשות. אכן לדעת המחבר אין מן הראוי לעשות כן, אלא על ישראל גדול וכן דעת בדווקא לנהוג באמבולנס כדי להציל את הנפש... כדי שלא יטעו הרואים ויאמרו שאסור לחלל שבת לצורך הצלת נפשות על ידי בני חיובא.

אם כן, הואיל ורוב האחרונים הכריעו כדעת השולחן ערוך, לכאורה אין להתיר לגויים להיות נהגי אמבולנסים בשבתות.

אך קיים הבדל בין נסיעת אמבולנס לנסיעת ניידת משטרה. נסיעת אמבולנס היא בדרך כלל לצורך הצלה ממש, מה שאין כן ניידות משטרה הנוסעות ברחבי הערים גם כאשר אין צורך הצלה לפנינו.

ואכן הרב אליעזר וולדינברג זצ"ל (ציץ אליעזר חלק ד סימן ד) התבקש על ידי הרב הראשי לישראל הרב יצחק הרצוג זצ"ל לחוות דעתו על עבודת המשטרה שבבתות, וכתב שלדעתו הפתרון הטוב ביותר הוא שבבתות ינהגו בניידות נהגים גויים בלבד: אבל הרי יש עצה שנהג המכונית יהא שוטר ערבי, כי במדינתנו הרי ישנם גם הרבה שוטרים ערבים ואין שום קושי בדבר לסדר בדרך כלל שבשבת יהא עכו"ם הנהג של כל מכונית משטרה היוצאת לפעולה. ואזי יוכל הנהג גם לחזור עם המכונית עם גמר הפעולה למקומה המיועד... שיש להתיר ששוטר ערבי יסיע אתו אנשי המשטרה היהודים במכונית הניידת שיש בה משום תיקון המדינה ומניעת פשעים ושפיכות דמים, ואין לך צרכי ומצוה דרבים יותר גדול מזה.

אולם מדברי הרב משה פינשטיין עולה עיקרון אחר. אמנם בתשובה בעניין נסיעת אמבולנס כתב (אגרות משה ח"ד סימן פ) שנכון הוא שנהגי האמבולנס יהיו גויים, כיוון שבנהיגה הרי אין עניין של הצלה הקשורה לרפואתו של החולה, וכדעת הציץ אליעזר, אולם בתשובה מאוחרת יותר (אגרות משה ח"ה סימן כה) חזר בו וכתב שנכון יותר שנהגי האמבולנס יהיו יהודים וזאת מפני שנודע לו שנהגי אמבולנס עוסקים גם בהצלה ממש, והוראה הלכתית שנהגים העוסקים בהצלה יהיו אך ורק גויים עלולה ליצור תקלה גדולה לענייני הצלה ופיקוח נפש:

מצד חשש התרשלות לאלו שלא בקיאי בדינא, שאם נימא דכשאיכא נוכרי מוכן שיעשה בלא שיהוי כלל אין לעשות על ידי ישראל, שאם כן יאמרו דאיכא בזה חטא, ולא ירצו לחלל שבת להוליך את החולה לבית חולים אף כשליכא נכרים.

לכאורה אפשר היה לטעון שבאמבולנס ישנם גם אנשי הצלה יהודים, ואם כן אין לחשוש לתקלה שהרי הרואים יודעים שגם יהודים מחללים שבת כדי להציל. אך על כך השיב הרב פינשטיין שהמציאות מוכיחה שלא כך הם פני הדברים: "אבל מאחר שראו שאיכא גם בזה התרשלות מהנוכרי, וגם התרשלות מישראל שלא למדו, פשוט שאין לסמוך על הנוכרי, אלא הישראל בעצמו יוליך ויביא כדלעיל".

על פי טענה עקרונית זו, אין הבדל בין נהיגה באמבולנס לנהיגה ברכב הצלה אחר, וכל שיש חשש לתקלה שיחשבו שהנסיעה עצמה היא חטא, וכאשר לא ימצא גוי, לא ירצו יהודים לנהוג ברכב הצלה בשבת, יש להורות להלכה שדווקא יהודים הם שינהגו ברכב הצלה בשבתות ולא גויים.

ואכן כך נוהגים גם בסיורים במסגרת פעילות הביטחון השוטף בצה"ל, שמעולם לא יצאה הוראה הלכתית מטעם הרבנות הצבאית שנהגי הסיורים הרכובים על הגבולות יהיו גויים, אלא חיילים יהודים הם הנוהגים ברכבי הסיור. כך כתב הרב זכריה בן שלמה שליט"א בספרו הלכות צבא (שער ט פרק פרק מו, כה):

אין לאפשר לנוכרי לעסוק בפעולות הצלה גם כאלה שלכאורה אין בהם חשש שלא יזדרז, אלא אם כן ברור הדבר שאין בו "קלקול", ולכן אין להניח לנוכרי לנהוג ברכב משום שהתברר שגם בזה הם מתעכבים ומזלזלים.

אפשר להוסיף על דבריו גם את טענת הרב פינשטיין הסובר שלא רק מחשש של זלזול הגוי בענייני פיקוח נפש אין להניח לו לנהוג ברכב הצלה, אלא גם מהטעם שתהא מכשילן לעתיד לבוא, "שאם כן יאמרו דאיכא בזה חטא, ולא ירצו לחלל שבת להוליך את החולה לבית חולים אף כשליכא נכרים".

כך גם נוהגים ביישובי יש"ע, שרכבי הסיור המפטרלים בכל שבת סביב היישובים נוהגים בהם יהודים ומעולם לא שמענו על הוראה הלכתית שגוי ינהג ברכב סיור זה בשבתות, שהרי אין לך מכשילן לעתיד לבוא גדול מזה.

הוא הדין לגבי נסיעה בניידת משטרה, מכיוון שנהגי הניידות עוסקים בעבודת משטרה ובהצלה, הרי שאם תהיה הוראה הלכתית שבשבתות הנהגים בניידות יהיו אך ורק גויים, הדבר ודאי יגרום לתקלה חמורה גם כלפי ערך שמירת שלום הציבור בשבתות וגם שיאמרו שנסיעה בניידת אסורה בשבת ולא ירצו לחלל שבת ולנסוע בניידת כאשר לא ימצא גוי בסביבה. לכן גם כאשר מדובר בניידות משטרה, ההלכה היא כדעת השולחן ערוך: "משתדלין שלא לעשות על ידי עכו"ם... אלא על ידי ישראלים גדולים ובני דעת".

יד. סיכום:

1. אין מוסרים ענייני הצלה ופיקוח נפש בשבת בידי הגויים מחשש תקלה מצד הגויים, ומחשש שיאמרו שחילול שבת במקום פיקוח נפש היתר דחוק הוא, דבר שיגרום תקלה בעתיד הן בטיפול לקוי בחולה שיש בו סכנה הן בסיכון החולה כאשר לא ימצא גוי בסביבה. לכן אף אם יזדמן גוי שיחלל שבת עבור חולה שיש בו סכנה, אין לתת לו לעסוק בכך, על אחת כמה וכמה שאין היתר מלכתחילה למסור ביד הגוי את נושא פיקוח הנפש בשבת. ולא עוד אלא אפילו אם בא ישראל להחמיר על עצמו לעשות על ידי גוי, יש איסור בדבר מדברי סופרים, שמא יאמרו הרואים בקושי התירו פיקוח נפש.
2. מותר לגוי שהוא רופא מומחה לעסוק בפיקוח נפש בשבת, כיוון שהכל יודעים שהוא מומחה ואין חשש לתקלה, והוא הדין לקצין משטרה שהוא בחינת מומחה. כמו כן, מותר לגויים לעסוק בפיקוח נפש יחד עם ישראל או כאשר ישראל עומד על גבם, כיוון שבמקרים אלה אין כל חשש לתקלה, שהכל רואים שגם ישראל עוסק בפיקוח נפש בשבת.
3. מחללים שבת משום פיקוח נפש רק כאשר החולה לפנינו, ולא על דברים עתידיים שאין להם כל זכר בהווה. כלל זה נכון רק כאשר מדובר בפיקוח נפש עבור היחיד, אך כאשר מדובר בהיבט הציבורי כלל זה משתנה. לכן כאשר יש

- סכנה ביחס לציבור, גם אם ביחס ליחיד הסכנה איננה שכיחה, מחללים שבת גם כשאין חולה לפנינו, ובלבד שיש סבירות גבוהה לכך שאם פעולות אלו לא ייעשו בשבת, יגיע הדבר ביום מן הימים לידי סכנה ופיקוח נפש.
4. זה גם היסוד להיתר עבודת המשטרה בשבת המחויבת להגיע לכל אירוע בשבת, גם כאשר אין מדובר באירוע שיש בו סכנת נפשות לפנינו. המשטרה אחראית על המישור הציבורי, ואם היא לא תפעל באופן שגרתי בשבתות, יוביל הדבר למצב של סכנת הציבור והיחיד.
5. משום כך אין למסור לכתחילה את עבודת המשטרה בשבתות לגויים, שמא יאמרו שענייני שלום הציבור אינם מותרים בשבת, ואין לך תקלה לעתיד לבוא חמורה מכך. הדברים ודאי נכונים כאשר עוסקים בסוגיות של הצלה וביטחון במדינת ישראל, כיוון שהמדינה עדיין נאבקת על קיומה, ומשום כך לא ניתן להשאיר את ענייני ההצלה והביטחון בידי גויים בלבד, גם לא רק בשבתות.
6. על אף שבשבת אין למסור את פעילות המשטרה לגויים, ברור שפעולות שאינן קשורות להצלה עצמה אלא למעטפת של עבודת המשטרה, ראוי שיעשו בשבת על ידי גויים.
7. נהיגה ברכב הצלה בשבת - כמו אמבולנסים, רכבי סיור צבאיים ורכבי סיור אזרחיים ביישובי הספר - אין להניח לגויים לנהוג בהם מחשש קלקול ומחשש תקלה לעתיד לבוא שיחשבו שנסיעה זו אסורה בשבת, וכאשר לא יהיה נהג גוי, לא ינהגו ברכב ההצלה, ואין לך מכשול לעתיד לבוא גדול מכך. הדברים נכונים גם בנוגע לנסיעה בניידות משטרה בשבתות, שנהגי הניידות משמשים כשוטרים לכל דבר ועוסקים בהצלה.
8. כאשר עוסקים בכל שבת בפיקוח נפש באופן שגרתי, כמו בעבודת המשטרה, צריך להיזהר שהשגרה לא תגרום להרחבת ההיתרים ההלכתיים עד עקירת ההלכה לגמרי חלילה, והחכם עיניו בראשו, וכל ערום יעשה בדעת.